

Značenje Lava N. Tolstoja

U studenom god. 1940. navršilo se 30 godina od smrti Lava Nikolajeviča Tolstoja, koji se rodio dne 9. rujna 1828. u Jasnoj Poljani, malom selu na jugu Moskve, nekoliko milja daleko od Tule, u zoni šume i polja; područje Tule leži u najčišćem srcu Rusije. Tolstoj je glavni predstavnik ruskog realizma, genijalni pjesnik, umjetnik, što se tiče forme i načina izražavanja; na žalost ne može se isti sud izreći o sadržaju, što ga u sebi krije ta briljantna forma, po kojoj ga mnogi drže prvim ruskim romanopiscem. Tolstoj kao umjetnik i pjesnik sazdao je zaista čarobnu kristalnu posudu, ali kao prosvjetitelj i uzgojitelj postavio je u tu skupocjenu posudu nezdravu duševnu hranu.

TOLSTOJ KAO UMJETNIK I PJESNIK

Dr. Šrepel piše: »Osamljen u svojoj nedostignutoj, pravoj narodnoj veličini umjetničkoj stoji grof Lav Nikolajevič *Tolstoj* kao najveći i najplemenitiji od sviju živih realista. Njegove su divne radnje najsavršenija djela, koja je moderna svjetska književnost stvorila na polju pripovijesti. Nema drugoga modernog pripovjedača (izuzevši Dostojevskog) te bi nam tajne puteve čovječje misli i osjećaja, najskrovitija poticala ljudskog djelovanja otkrivao poput Tolstoja, koji nam proces individualnoga i društvenoga života pokazuje u svim fazama, koji se slobodno kreće u svim sferama modernog života«. Dr. Dvorniković veli, da su Tolstoj i Dostojevski najveći geniji Slavenstva. Psiha ovih genija odaje silno bogatstvo izražaja, upravo prebujalost duše. Ima nešto silno razliveno, ali ne dosta sistemizovano i u tomu je njihova opreka spram nekih genija zapada. Ali slavenski duh doći će i do te kristalizacije, koje za sada još nema radi osjećajnog bogatstva. Neki Nijemci su to bogatstvo osjećajnosti smatrali znakom nedovršenosti i inferiornosti slavenske psihe, ali ima i drugih njemačkih pisaca poput *Herdera* i *W. Schubart*, koji smatraju da su Slaveni po dispoziciji najsposobnija rasa u Evropi, pak će oni za svoj opsežni sadržaj duše naći i veliki monumentalni izraz ne samo u umjetnosti i pjesništvu kao Tolstoj, nego i u budućoj slavenskoj filozofiji; samo treba filozofiju života produbiti i crpsti ju iz zdravih izvora, nenatrunjenih germanskim racionalizmom i univerzalnom skepsom, koja ruši harmoniju ne samo u duši Slavena već i u duši svakog čovjeka. Solovjev pokazuje put, kojim se čarobnoj izražajnoj umjetnosti Tolstoja može udahnuti zdravi sadržaj istinite životne filozofije i pravog kršćanstva. Pisac *C. Sani*

dobro primjećuje, da je slaba nauka Tolstojeva bila zamamna zbog istinskog genija ovog pisca, koji je bio nenadmašiv u prikazivanju života, a napose nižih manifestacija života. Stoga su se i u inozemstvu, a osobito nakon rata i tijekom boljševičkog režima u Rusiji, njegova djela prevodila u sve jezike; danas pak se ta djela nalaze u obiteljskim knjižnicama, a čitaju ih i stari i mladi. Ako može biti moderne Ilijade, zacijelo je, veli Šrepel, roman »Vojna i Mir« ruska Ilijada; što napiše takav veliki genij, kao što je Tolstoj, na polju lijepe umjetnosti, ne pripada više samo Rusima i Slavenima, nego svemu svijetu; piscu romana »Vojna i Mir« umjetniku Tolstoj, mjesto je uz Homera, Dantea, Shakespearea, Göthea.

UMJETNOST NIJE SAMA SEBI SVRHOM

Po izvanjskoj formi Tolstoj je dakle genijalni umjetnik, ali to nije dosta, da se netko može nazvati s pravom *potpunim umjetnikom*, jer umjetnost nije i ne može biti sama sebi, svrhom. Ispravno je kazao Lamennais: »L'art pour l'art c'est une absurdité«; nesmisao je tvrditi, da je umjetnost samo radi umjetnosti. Zastupnici ovog smjera smatraju, da umjetnosti pripada apsolutna sloboda od svakog odnosa prema svrhama izvan nje; oni proglašuju svaki obzir na vjeru, moral, patriotizam, i t. d. štetnim za umjetnost; to su za njih spona, verige, koje sputavaju i stežu slobodu umjetničkog stvaranja. Ali to je bez dvojbe *krivo* stajanje, jer su vjera, moral, patriotizam puno važniji i nužniji čimbenici ljudskog života, nego umjetnost i beletristika; zaista, umjetnost, koja smeta narodu u njegovim najsvetijim i najprećim interesima, nema prava na poziv prave umjetnosti, jer sve što je u opreci sa zdravom filozofijom, sa vjerom, sa ćudoređem, sa patriotizmom do temelja ruši sklad pojedinačnog i narodnog života, pa ne može biti lijepo nego je u suštini *ružno*, iako je samo na površini lijepo. Neki moderni umjetnici i književnici naglašuju geslo l'art pour l'art, jer hoće da im bude u umjetnosti dopušteno svaki prestup i grijeh protiv vjeri i kršćanskim krepostima, među koje spada i pravi patriotizam; hoće da im bude slobodno u umjetničkom obliku iznijeti sav kal svoje raspuštene mašte, jer je umjetnost tobože apsolutno slobodna. Ko hoće da bude iskren mora priznati, da takovo načelo ne može biti ispravno. Što nije dobro ili što nije u filozofskom smislu istinito, ne može biti lijepo niti prikladno, da samo po sebi bude predmetom umjetničkog prikazivanja; ono može tek služiti da kao *umjetnička opreka* s tim više podigne pravu ljepotu kao na pr. Falstaff u *Shakespeare-ovu* »Henriku IV.« ili Terzit u *Homerovoj* Ilijadi; na pr. značaj Klaudivijev u Hamletu, kojim predočuje pjesnik pravedni sud Božji već na ovome svijetu, ili značaj Sigizmundov u *Calderonovu* »Život-san«, kojim prikazuje pjesnik moć ozbiljne, plemenite volje nad najjačim strastima. Ima i drugih, koji zaista priznaju ovu tezu ali vele, da ipak umjetnost ne smije služiti nikakvoj *tendenciji*.

Pjesnik, kažu ovi, ne smije pjevati i slikar ne smije slikati, da nas uči kojoj istini ili da nas potakne na koje dobro djelo; to bi, vele oni, prelazilo okvir zadaće, koja pripada umjetnosti, jer je umjetnost sama sebi svrhom. Tako je tvrdio i *Lessing*, a ipak je taj isti *Lessing* u svojoj drami »Nathan der Weise« napravio upravo tip tendencijozne drame, jer je sam napisao ovo: Ako budem svojim »Nathanom« ma samo jednog čovjeka odvratio od uvjerenja u apsolutnu vrijednost njegove religije, dostigao sam svoju svrhu. »Ne vjeruju dakle u tu tvrdnju ni sami njezini začetnici. Kad bi ta tvrdnja bila istinita, onda bismo morali brisati iz reda pravih umjetnina veliki broj umjetničkih radnja, što ih je svijet do sada priznavao kao najsajjnija umjetnička remek-djela. Ne bi onda valjale Pindarove pjesme, kojima on hoće da oduševi svoj narod za junačku obranu domovine; onda ne bi valjale ni Horacijeve satire i epistole, koje imaju vrlo izrazitu tendenciju; ne bi valjala ni Vergilijeva Eneida, kojom je pjesnik htio da uči Rimljane ljubavi prema domovini: *Tantae molis erat Romanam condere sentem*, toliko truda stajalo osnovati rimski narod. Onda uopće ne bi bilo umjetničke vrijednosti u svim onim djelima, što služe patriotskim, didaktičnim, a napose vjerskim svrhama; a ipak je poznato, da su plemenite tendencije nadahnule najveće umjetnike svih vremena kao Dantea, Calderona, Racine-a, Miliona, Raffaela, Michelangela, Palestrinu i druge. Radi toga piše i Dante o svojoj »Božanskoj komediji«: »Pitaš li koja vrsta filozofije vlada ovom pjesmom, odgovorit ću: moralna etika; jer nijesam je ispjevao, da se samo promatra i razmišlja o njoj, već da se po njoj živi i radi.« Dante ima dakle u svom umjetničkom stvaranju izričitu plemenitu tendenciju, da izdigne i proslavi pravu vjeru i time prepodri narod, ali nikome ne pada na um isključiti to remek djelo iz umjetničkih redova radi tendencije, jer se svi poznavaoči literature slažu da je u Božanstvenoj komediji, više nego ijednoj drugoj velepjesmi, spojeno u divnoj harmoniji neizrecivo bogatstvo pjesničke mašte te čarobna ljepota forme s dubokim uštroumljem, poznavanjem prave filozofije i onakve kršćanske nauke, kakovu je učio Krist i kako ju tumači autoritet prave Kristove crkve. Ali ne smijemo zaboraviti, da se mnogi moderniste bore protiv tendencije u umjetnosti upravo zato, da mogu oni svoju tendenciju tim lakše provadati. Poznato je što je svojedobno rekao Danton: »Sloboda stoji u tom, da smo mi gore a drugi dolje.« Slično je i sa umjetničkom slobodom modernista; oni traže da umjetnost bude slobodna od vjerskih i moralnih tendencija, eda bude više mjesta za njihove protuvjerske, protucrkvene i nemoralne tendencije. To je bila taktika i Zole, on je zabranjivao tendenciju u beletristici, ali to njega nije smetalo, da piše romane »Rim« »Lourdes« i druge sa izričitom protucrkvenom tendencijom. Tendencija je dakle u umjetnosti potrebna, jer umjetnik može i mora prikazivati istinu, ali u koliko je lijepa. Stoga težnja za istinom i dobrotom nije *tuda* zadaći i svrsi umjetnosti, nego je ova težnja

ili tendencija njoj bitna i od nje nerazdruživa. A *tuđa* je umjetnosti tendencija samo onda, kada umjetnik ide zatim, da siri laž, opačinu i nemoral te dolazi u sukob sa bitnom svrhom umjetnosti, koja mora ići za tim, da čovjeka podiže, odgaja, oplemenjuje i konačno vodi Bogu, izvoru sve istine, dobrote i ljepote. Drugim riječima istina i dobrota ne smiju biti elementi odijeljeni od ljepote, nego savršeno sa ljepotom sjedinjeni. U jedinstvu dakle triju velikih ideja, naime istinitoga, dobroga i lijepoga sastoji se neprolazni i neodoljivi čar pravih umjetnina. U svijetlu ovih načela promotrimo sadržaj Tolstojeve nauke.

TOLSTOJ KAO PROSVJETLJITELJ I UZGOJITELJ

Velika je šteta, što Tolstoj u ljepotu forme nije umio unižeti istinu i dobrotu sadržaja. Mora se priznati, da je u Tolstojevoj naravi pored svih zabluda ostala klica dobra. On je u svojim nastojanjima bez sumnje imao najbolju nakanu. Tolstoj ne prezire čovječanstva, već iskreno želi, da mu pomogne. On, veli R. Rolland, suznim očima kao naš brat pokazuje ponor, u koji je moderni svijet velikim dijelom dospio, pak pun ljubavi zaklinje narod, da primi lijek, što mu ga pruža, da ozdravi, da se spasi. Ta tendencija je po sebi dobra, ali da ju ostvari, služi se Tolstoj dobrim dijelom Zolinim i Hauptmannovim pesimističnim pravcem i upada u naturalistički pesimizam. U doba mlađih dana bijaše Tolstoj veseli plemić, zadahnut idealima i lijepim nadama za bolju budućnost svoга naroda. Ali se kasnije po malo stao uvjeravati, da ideje što vladaju u višim prosvijećenim krugovima, moraju dovesti rusko društvo do socijalne propasti, pak su mu dobre nade stale malaksati. Tolstoj nam pripovijeda, kolika ga je žalost obuzela, kada se poblizje upoznao petrogradskim i moskovskim književnicima: »Ovi ljudi« začuđeno veli on »imaju biti duševni vođe naroda!« Dotični pisci bili su veoma slični našim hrvatskim protivjerskim piscima; oni su se natjecali, tko će bolje i dublje razoriti sve stare predaje u umjetnosti i književnosti, u političkom i socijalnom životu, a posebno u vjeri i moralu, da onda mjesto svih starodrevnih svetinja naroda postave svoje idole i nametnu svijetu bahatim riječima svoje plitke nezrele i pobrkane pojmove kao i krive poglede na ljudski život. Kamo sreće da je *Tolstoj* u tendenciji liječenja društva ostao sebi dosljedan i ustrajan. Poznato je, da ruski roman odiše nekim religiozno etičkim misticizmom, kojemu je glavni pretstavnik *Tolstoj*. U svojim romanima kao i vjersko etičkim raspravama uči i preporuča on samozataju, požrtvovnu ljubav prema bližnjemu, uzvisuje krepost itd. Francuska, Njemačka, Italija i druge zemlje čitaju romane i rasprave *Tolstoja*. *Vogue* piše o ruskom romanu i naglasuje, kako je mlađo generaciji u Francuskoj postalo pretijesno u košulji materijalizma. Ona, veli *Vogue*, teži za idealima, osobito za idejom dužnosti i traži principe, koji bi joj imali ovu dužnost obrazložiti. Eticizam, spiritualizam i Tolstojev misticizam mnogo su doprini-

jeli, da su Darwin, Comte Litzte i njihov materijalizam zaboravljeni, a opet se počeo razvijati smisao za duh i metafiziku i religiju. Svakako se zaniijekati ne može, da je u to doba nastala reakcija; od općenite negacije svega duševnoga počinje se duh čovječji opet penjati po ljestvici afirmacije do spiritualnoga do nadnaravnoga, do religije, koje je upravo u ono doba napisao u svojem djelu »Osnovi vjere« učeni pisac *A. Balfour*. Njegova je knjiga u prosvijećenim krugovima bila uzvitlala mnogo prašine i svratila na se pozornost, a u njoj pisac dokazuje, kako sam materijalizam nije sposoban da udari temelje modernoj obvezatnosti, etici, estetici i logici, te naglasuje, da jedino od kršćanstva možemo očekivati riješenje velikih zagonetaka svijeta i uopće ljudskoga života. Da, zdrava filozofija i kršćanska nauka, kako ju je objavio Krist i danas ju naučava prava Kristova Katolička Crkva, mogu pružiti uspješna sretstva i lijekove za vidjanje socijalnih rana. Istini za volju moramo priznati, da se je Tolstoj djelomično bio dobro uputio, ali se je na po. puta izgubio u šumi racijonalizma, subjektivizma i naturalizma. On nam iskreno kaže, kako se je zamisao o spasavanju naroda i društva od nezdravog i kobnog napretka razvijala u njegovoj duši. *Tolstoj* se pita: Što je smisao ovog života? Kako možemo postati sretni? I u početku dobro riješava pitanje, jer izvan vjere ne nalazi pravog odgovora. »Bio sam dakle«, veli on, »prijeikom nuždom upućen, da ondje, gdje prestaju naravna razumna spoznaja, prihvatim drugu, a ta se spoznaja zove vjera, religija. Vjera nas uči što je smisao ljudskoga života, vjera podaje čovjeku onu snagu, koja ga neće uništiti nego oživiti,« stoga on ispravno prihvaća lozinku: »Natrag k Bogu, u njemu je spas, inače smo propali.« *Tolstoj* se dakle izdiže nad one ateističke književnike, koje osuđuje, ali i sam u tomu doživljuje tragičnu sudbinu. Kao čovjek, koji nikad nije imao prilike, da se zadube u proučavanje zdrave filozofije i u izvore kršćanske objave, te da temeljito proučava teološka pitanja, i on je podlegao onim pogubnim manama, kojima se ne moguše oteti ni drugi ljudi, što su samosvjesno htjeli koracati germansko-protestantskim stazama racijonalizma, subjektivizma i nejasnosti u vjerskim nazorima. Ruska grčko istočna crkva nije mogla Tolstoja zadovoljiti, katoličku crkvu je tek izdaleka i površno poznavao, kršćanske filozofije nije proučavao i tako do prave vjerske istine nije mogao doći, jer mu je manjkalo svako kormilo na polju vjerskih dvojba i jer je krajni subjektivizam hrđav vođa na području religije.

KAKO SHVAĆA TOLSTOJ VJERU I KULTURU?

Tko pročita njegovu knjigu: »Razum, vjera, molitva«, ne može se dosta načuditi golemoj pobrkanošći vjerskih pojmova i protuslovlja, što tu vlada. Ali najjasnije odskaču njegove panteističko-racionalističke zablude u knjizi: »Kritika dogmatičkog bogoslovlja«. Tu on piše, da nema Boga, kome bi smo se mogli obra-

titi i reći mu: »Gospodine smiluj mi se!« Predodžba o Bogu, veli dalje, da uništuje njegov pojam o Bogu; nadalje, da nema smisla govoriti o Bogu Trojednomu, o Anđelima, o stvaranju i t. d. Dogma o Trojstvu, Tolstoju je strašna dogma, koja se ruga vjeri, a time istodobno i padaju dogme o otkupljenju, o posvećenju, o milosti i t. d. Zabacivši ovako nauku crkve, smatrao je, da je našao protuslovlje između crkve i kršćanstva, te se obraća evanđelju. Svoje proučavanje evanđelja objelodanio je u knjizi: »Ujedinjenje i prijevod četiriju evanđelja.« Osim toga je objelodanio i izvadak istoga djela pod naslovom: »Kratko tumačenje evanđelja«. Na ovo djelo se osvrće vrsni poznavalac Tolstojevih djela Dr. Staub te veli, da to već nije evanđelje Kristovo, već evanđelje kakovo bi htio Tolstoj imati. Tolstoj stoji na stanovištu racijonalističko-destruktivnom bibličke kritike isto onako kao Strauss i Renan. On poriče sva čudesa: začće i rođenje sv. Ivana Krstitelja, naviješćenje i rođenje Isusovo, čudo Kristovo na svadbi u Kani Galilejskoj i t. d. On čudesa smatra besmislicom i potpuno zabacuje proročanstva, koja su se ispunila na Isusu. Tolstoj smatra da je Krist samo čovjek kao i drugi ljudi, a ne »Bog čovjek«; dozvoljava, da je Krist savršeniji nego drugi ljudi, ali mu ne priznaje Božanstvo. U uvodu ka »Kratkom tumačenju evanđelja« veli, da »njegov um i srce njegovo« izvadiše iz evanđelja ono, što je odgovaralo njihovim zahtjevima, ali je pri tom Tolstoj kobno zaboravio, da je samo jedan učitelj: Krist i da sv. Pavao kaže Galaćanima: »Ako mi ili anđeo s neba, javi vam evanđelje drugo, nego što vam javismo, neka je izopćen (Gal. 1, 8). Radi ovakvih temeljnih vjerskih zabluda bio je Tolstoj god. 1901. izopćen iz ruske grčko istočne crkve. Prigodom pak proslave Tolstojeve 80.-godišnjice piše ruski list »Veče« god. 1908. ovo: Tolstoj je otac svega našega bezvjerja i svih pogrda na crkvu. On je uzeo našu vojsku demoralisati davši joj u ruke svoje poganske knjige, u kojima dokazuje, da nije slobodno zakleti se, jer da je Gospodin u Evanđelju zabranio zakletvu. Tolstoj je unesao neprijateljstvo u rusku obitelj; on nam je otrovao mladež, on razorava i uništava sve što je sveto, čisto, uzvišeno. Njegovi su spisi počinili više zla nego li milijuni revolucionarnih proklamacija, pošto su one bile tuđe našem narodu, a Tolstoj je umio svekolike svoje nauke prilagoditi i našem svijetu i našem jeziku. — Kad sve ovo čitamo ne možemo se oteti bolnom uzdisaju: Oh da se je taj veliki duh srećom odlučio da slijedi vjerski auktoritet, a ne svoju samovolju u traženju istine i proučavanju vjere, tada bi bio postao veliki i blagoslovljeni dobročinitelj modernog čovječanstva, a ovako se je na grebenu racijonalizma i spekticizma skršila lađa Tolstojeva života i djelovanja; nije ni sam došao do onog cilja, za kojim je toliko žarko čeznuo i tako se silno hrvao, pak nije sam našao mira, niti ga je mogao dati drugima. Ne znamo, kako će Bog suditi o nješevom subjektivnom shvaćanju, ali je objektivno sigurno, da je uslijed ovako naopake nauke, zaodjevene u genijalnu i blistavu

pjesničku formu, svojim poklikom »Natrag k Bogu« svijet samo još dalje odveo od pozitivnog kršćanstva i od Boga. Njegova smušena nauka dovela ga je do zaključka, da treba sve zbaciti što se može *zlorabiti*, i tako je upao u potpuni nihilizam. Zbacio je patriotizam, kulturu, nastavu, umjetnost, ženidbu, sva tehnička usavršavanja, dapače i liječništvo i sva prometna sretstva; sve ovo ljudi zlorabe, dakle, veli on, sve ovo treba uništiti. U pripovijesti »Obnova pakla« predočuje Tolstoj iznenađenim čitaocima čitavu legiju vragova, koji zastupaju razne grane narodnog života; sve te grane treba posjeći i u vatru baciti, jer sve je to vražji element. Ovakovo shvaćanje vjere i kulture niti je istinito, niti je uzgojno; stoga djela Tolstojeva, i ako blistava u formi, iako je on imao dobru namjeru, ne mogu stvarati harmoniju u čovjeku; ona ljudskog duha ne podižu, ne umiruju, nego ga vode do skepse i do očaja, tako da i sam Tolstoj priznaje, da je više puta htio kidisati na vlastiti život. Tolstoj je dakle u lijepu formu mjesto zdrave nauke unio ono, što je već Comte nazvao: »l'anarchie intellectuelle« duševnom anarhijom.

PRAVA I KRIVA KULTURA

Magnetska igla tečajem vijekova uvijek mijenja svoj smjer; sad se od sjevernog pola udaljuje prema zapadu, pa opet prema istoku, a kada jednom točno pogodi sjeverni smjer, ne smiruje se u tom položaju, nego odmah teži dalje prema jednoj od dviju skrajnosti. Tako se je događalo i čovječanstvu tečajem povjesti; ono je bolovalo sad usljed barbarstva, a sad opet usljed hiperkulture ili *krive* kulture, kojoj se je sve žrtvovalo. Veliki su umovi češće usljed zlih posljedica uviđali pogriješku, a onda su htjeli bolest liječiti najradikalnijim sretstvima, pak su upadali u drugu skrajnost. U vrijeme Tolstojevo čuli su se glasovi slični kao u vrijeme rimskih careva ili Katara u srednjem vijeku ili za strahovanja Robespierrova, koji su zahtijevali, da se uništi zabaci sve, što se nazivlje stečevinom kulture i da čovjek živi poput životinje na grudima prirode. Njemački filozof *Wüst* širio je ovu protukulturnu nauku u svojim knjigama, koje su se mnogo čitale. Umjetnost mu je zabluda, koja se neda opravdati s idealnog gledišta; znanost nas je, veli on, sve više i više udaljila od istine; priroda je nastavlja *Wüst*, udarila prokletstvo na sva djela ljudske kulture te ih dovela do apsurduma, do besmislica; to se mora dakle i nama dogoditi, ako se ne povratimo na jedino pravi put prirode. Kulturni je čovjek, kaže *Wüst*, kao tigar, koji može samo silom živjeti u menažeriji, pa stoga mora brzo poginuti on i njegovi potomci. U svojim knjigama slavi *Wüst* tigra u slobodi kao naj-sretnije biće, koje ima čovjeku služiti uzorom; stoga nam mora biti lozinka »non cultura sed natura« ne kultura nego priroda; uništiti treba svaku kulturu, a isticati obnoviti samo čistu prirodu. Za krivom filozofijom *Wüsta* poveo se je na žalost i Tolstoj. Zdravo zrnce u ovim idejama jest, kako priznaje i *Carneri*, da

stečevine moderne kulture nijesu umnožile broj sretnika na svijetu i da nikada ne bijaše toliko nesretnika na kugli zemaljskoj, koliko danas, u najprosvjetljenije doba povijesti ljudske; i August Comte veli, da svi moderni izumi nijesu ni jednog čovjeka učinili sretnim; slično se izrazuje i pozitivista Hartmann, kad veli: Pessimistično će se shvaćanje ljudskog života sve više i više širiti baš zato, jer će ljudska kultura u sve većoj mjeri izrabljivati sva moguća sretstva, e da čovjek sebi uzmogne osladiti život; a što više to čini, to će jasnije uvidjeti, da je posve nemoguće putem toga kulturnog napretka doći do zadovoljstva, a kamo li do potpune sreće. »Moramo priznati da u ovim zapažanjima ima nešto istine; ispravna je i tvrdnja Tolstojeva, da stečevine moderne kulture ljudi često zlorabe, ali je jasno i to, da Tolstojevo skrajno mišljenje o uništenju sve kulture vodi skrajnome barbarstvu i da ni takovo stanje ne može usrećiti rod ljudski. Tolstoj je instiktivno osjećao, da spas može donijeti ispravna filozofija i vjera; zato je u nekim momentima naglasivao da treba ići natrag Bogu i vjeri, ali nije u tome bio dosljedan, i stoga je još više pogibeljan osobito za omladinu. Kolebajući između *Wüstove* i *Hartmannove* krive filozofije te kršćanstva, on se je ipak priklonio u suštini prvima. Nije smogao snage, da uvidi kako je ipak jedino ispravno načelo što ga upogled kulture uči zdrava filozofija i kršćanstvo, a glasi: Duh ljudski je od Boga stvoren za napredak i kulturu; prema tome nemože ni jedan kulturni napredak priječiti sreće ljudske, dok se kultura ne zlorabi proti konačnoj i vječnoj svrsi čovjeka, Tolstoj se nije postavio u svojim djelima na ovo jedino ispravno stanovište i stoga je u svojim zaključcima neminovno stigao do barbarstva. Sasma drukčiji zaključak bi bio stvorio Tolstoj i mnogo korisniji po sreću svoga naroda i čovječanstva, da je usvojio onu staru i mudru izreku filozofije i kršćanstva, koja veli: »Tollatur abusus, retineatur usus«, treba odstraniti zlorabu, ali također *treba zadržati dobru porabu*. Ne bi u tom slučaju ni on bio zahtijevao, da se stečevine moderne kulture unište, već bi bio uvidio, da uzrok nesreće nije kultura kao takova već žalosna činjenica, što su vode javnoga mišljenja u današnjem svijetu htjeli sagraditi savremenu kulturu na *razvalinama kršćanstva*, mjesto na temeljima vjere i kršćanstva. Nebrojeno puta su naglasili frama-suni, s Mazzinijem na čelu, da treba srušiti Crkvu i na njezino mjesto postaviti hram moderne kulture, koja bi bila u suštini poganska, a tu zapravo leži uzrok, radi kojega je moderna evropska zapadna kultura u mnogom obziru unesrećila evropske narode mjesto da im bude na sreću i blagoslov. Ne, kultura, već zloraba kultura, nadrikultura je uzrokom krize. to je ona mora ili pre-past, koja je lešla na svačiju dušu. Slavenstvo se nema bojati prave kulture, dapače mora težiti za pravom kršćanskom evropskom kulturom, ali se mora otresti nadrikulture, ako hoće postati sposobnim da prednjači u liječenju ljudskog društva i socijalnih odnosa. Nadrikultura su zapravo one kobne filozofske zablude u

temeljnim pitanjima života, što ih moderni nadrimudraci, koji htjedoše biti pametniji od Krista i njegove Crkve, primjesiše dobrim elementima kulture, a kojima se na žalost, uza svu dobru volju, nije uspio oteti ni *Tolstoj*. Tu treba ubrojiti uz spomenute filozofske zablude, koje su uvelike utjecale na razvitak sveukupnog kulturnog savremenog života, također ono žalosno poremećenje odnošaja između pozitivnih i spekulativnih znanosti, što je dovelo do toga, da je gorostasna zgrada materijalnog znanja ostala bez stalnog temelja ispravnih pojmova i načela, uslijed česa teško boluje duševni život modernoga svijeta. Tu dolazi u obzir žalosna činjenica, da se i čudorednost žrtvuje tobožnjem napretku kulture posebno u književnosti i umjetnosti, u kinu i plesnim dvoranama. Povijest učiteljica života nam kaže, da je to najsigurniji put do propasti kulture same i čitavih naroda. Tim su putem kulturni narodi staroga svijeta u Aziji i Evropi redom propali. Kamo sreće da je *Tolstoj* uvidio ovu neman nadrikulture i da se je borio dosljedno i svom snagom svog junačkog i genijalnog pera; tada bi bio postao on pravi dobrotvor savremenog čovjeka i bio bi u svoju blistavu formu unio istinu i dobrotu sadržaja, i bio bi stvorio savršena umjetnička djela s neodoljivim i neprolaznim čarom pravih umjetnina. Da, mi ne smijemo slijediti *Tolstoja* u tome, da se ubije kulturni život našega vremena, nego da ozdravi. Ima moderna evropska kultura, Boгу hvala, zdravu jezgru upravo zato, jer je niknula iz kršćanstva. Govorio što tko hoće, veli filozof Fallmerayer, istina je i uvijek će ostati istina, da je kultura Evrope u bitnosti svojoj proizvod katoličke crkve; a poznati talijanski državnik Balbo kaže: »Naša kultura je kršćanska kultura, i što slabi kršćansku vjeru, to priječi također pravi napredak i kulturi.«

Tolstoj se je osobito u drami »Moć tmine« poveo za modernim naturalističkim pesimistima, što također spada u nadrikulturu. Iako auktor ima dobru tendenciju, da pokaže narodu njegovo moralno stanje, u koje je došao zaveden od naobraženih slojeva; ipak se u toj drami naturalističnom tačnošću iznose na pozornicu silne grozote sa svim ružnim i strašnim potankostima; tu nema prizora, koji bi omladina mogla čitati ili gledati u kazalištu bez štete za mladenačku maštu. Sretstvo, kojim se *Tolstoj* služi za spomenutu svrhu, nije opravdano, jer za daća je pjesništva, da prikazuje lijepe predmete i time ljudsko srce podigne do ideala; što je ružno i gadno ne smije biti predmetom pjesništva. Nije takovo sretstvo ni prikladno, jer pjesnik onakovim prizorima neće gledaoca odvratiti od zla, neće nikoga oplemeniti, ali može učiniti, da surov čovjek postane još suroviji. Ovo vrijedi uopće o cjelokupnoj savremenoj pesimističnoj književnosti. Mladić, koji diše u takovoj okolini, okružit će svoju dušu, a osim toga će pokvariti umjetnički ukus, jer što je ružno i zlo ne smije samo po sebi i izravno biti predmetom prikazivanja, nego, kako vidjesmo, može služiti samo kao *opreka*, da se ono, što

je lijepo i dobro tim više osvijetli, ali moderni pesimisti, a u spomenutoj drami i *Tolstoj*, ne prikazuju ništa drugo nego tamu i rugobu, zlobu i ogavnost.

SLOM TOLSTOJIZMA

A. *Aldanoff* na svrhi svoje knjige: »Tolstoj je zagonetka« veli: Tko može kazati da je razumio Lava Tolstoja? Mi stojimo bez razumijevanja pred neriješenim problemom o Tolstoj. On izgleda sad kao Helen, što je prešao na židovstvo, sad kao Židov, koji je dugo živio kao Helen; sad nam se čini kao u život zaljubljeni mizantrop, sad kao racionalist, koji se dugo trudi oko kritike razuma; sad kao genij, koji se je zato rodio, da bude zao, a ipak bijaše toliko dobra i samilosna srca. *Turgenjev* ga nazivlje »neznalicom«, *Rosanov* osobom »bez inteligencije«, *Solovljev* poluludakom, a ima ih koji njegovu nauku smatraju pravim otrovom i njegovo pisanje amoralnim, iako je zlo šibao i poroke žigosao kao malo tko. On je dosta lijepa napisao o vjeri, a postao je pretečom boljševičkog bezvjerja; propovijedao je bratsku ljubav, a boljševici ga slave kao ideologa komunističkog klanja. Zaista je taj *Tolstoj* zagonetka, on je neodgonetljiva sfinga. »Nehljudovština, veli *Dvorniković*, to je srž bića Tolstojeva; sva su Tolstojeva djela u stvari njegove autobiografije; uvijek on crta svoju ličnost i daje svoje doživljaje pod raznim licima svojih romana i pripovijedaka. Nehljudov to glavno lice njegovih prvih mladenačkih djela sve do staračkog djela: »Uskrsnuće«. Taj Nehljudov nije nitko drugi nego sam Tolstoj u svim svojim duševnim krizama. Nehljudov je tip sa posebnom duševnom građom i posebnim načinom reagiranja. Kao što postoji *oblomovština* po *Gončarevljevom* romanu »*Oblomov*« tako isto, veli *Dvorniković*, može se govoriti o »nehljudovštini«. Taj Nehljudov — Tolstoj preosjetljiv je i zapinje na svakoj hrapavosti života. Vrijeđa ga laž, dvostrukost i površnost života. Boli ga patnja čovječanstva. Iz toga osjećajnog reagiranja razvijaju se akcije i gestovi Tolstojevi, kojim hoće da ispravi ovaj grbavi svijet. Ali svijet se neda okrenuti, realnost dolazi u jaki kontrast sa osjećajima i namjerama Nehljudova. Ogorčen prebacuje se on u potpunu pasivnost, diže ruke od svakog djela i onda, dolazi Nehljudov — Tolstoj do pasivnosti i čudne nauke: »Ne opiri se zlu«. Ovdje je Tolstoj došao u sukob sa osnovima nauke kršćanske. Čitava povijest kršćanstva jest neprestana akcija i neustrašiva borba proti zlu. Filozofija *Tolstoja* je negativna i razorna upravo zato, jer nije pravo upoznao kršćanstvo, pa se je nasukao, upao u silna protuslovlja i nihilizam, koji je negacija svakog kršćanskog života. Pravo primjećuje *C. Sani*, da je Tolstoj svojim djelima pripravio duhove za boljševizam. Tolstoj brani sa različitih gledišta tvrdnju, da su autoritet i hijerarhija u pojedinačnom, socijalnom i vjerskom životu nemoralni i štetni; u svome glavnom romanu u svojoj »*Iljadi*« propovijeda *Tolstoj* rascjepkavanje društva, što je danas ostvario upravo bolj-

ševički režim. »Uskrsnuće« je opsežna filipika protiv kaznenog prava, dok je »Kreutzerova sonata« izravni napadaj na brak i kršćansko shvaćanje obitelji. U kratko, nastavlja Sani, radi se tu o starom nihilističkom ili utilitarističko - racionalističkom programu, sakrivenom za nekom sladunjavom pseudokršćanskom filantropijom, začinjenom ruskim načinom. Tolstojevi junaci; Vronski, knez Andrija, Dolohov, Napoleon, koji razmišljaju, bore se, traže da se podignu duhovno ili na socijalnoj ljestvici, osuđeni su na propast; dok naprotiv Rostov, Levin, Petar Bezuhov, Platon Karatajev i Kutuzov, koji životare bez razmišljanja, bez nepotrebnih napora, u nekoj vrsti letargije, uvijek u svemu uspijevaju. Prema nauci Tolstoja u životu naroda ne vrijedi ništa svijesno i naporno djelovanje vođa, ali vrijede samo tamne sile, koje se mogu upoznati samo pomoću intuicije, pomoću kolektivnog instikta, nikada, pak pomoću individualnog razuma i shvaćanja. U Platonu Karatejevu *Tolstoj* je prikazao antitezu Napoleona, simboličkog lica, koje pretstavlja sve kreposti. U opisivanju zamazanosti mužika Karatejeva, njegove rasčupane kose, pune ušiju, njegovih bosih nogu, njegovih nožnih prsta, punih kurjih očiju, nalazi Tolstoj posebno zadovoljstvo, tu dosiže vrhunac snažna piščeva opisivalačka moć; stoga opaža Masaryk u svojim uspomename, da je Tolstoj u zamazanosti nalazio neku posebnu odliku i da je govorio, da kršćanstvo mora biti ušljivo, pak da mu je draži čovjek pun insekata od onoga, koji je fizički čist. Jasno je, da ovakova nije i ne može biti nauka kršćanstva; to je nauka Tolstojeva, koji je eto izobličio kršćanstvo. Prema *Tolstoju* čovjeku nije dozvoljeno, da se dignu iznad ovakovih prilika, stoga su učenjaci, umjetnici, odvjetnici, liječnici i napose svećenici, koji sebi umišljaju, da su pozvani, da to učine, štetni ili barem beskorisni po ljudsko društvo. *Tolstoj* usvaja pogriješno mišljenje Ruosseau-a, da čovjek dolazi na svijet savršen, dapače ide on i dalje od Ruosseau-a, jer uči, da bi se razvijen, obrazovan, kulturni čovjek morao učiti u nerazviti seljačkoga dječaka te da »uzgoj kvari čovjeka i ne poboljšava ga; što je dijete pokvarenije, da mu treba dati više slobode.« Stoga *Tolstoj* u uzgoju ne dopušta nikakvih moralnih prisilnih mjera, odbija svaku disciplinu i prosvjeduje protiv zatvaranja pijanica, luđaka, pak i zločinaca, jer »kršćaninu mora biti milija smrt nego li da oduzme slobodu svomu bližnjemu« i jer onaj, koji kažnjava, čini veći zločin od samoga zločinca, koji je uvijek »siročić«, žrtva ljudskog društva. Kako vidimo u ovoj nauci nema ni zere kršćanstva; ovako poimanje života može se nazvati izobličeni i bolesnim kršćanstvom, koje je postojalo samo u bujnoj, ali nesređenoj mašti *Tolstoja*. Ovaj materijalistički fatalizam, gdje nema mjesta ni vjeri ni crkvi niti ikakvom obliku autoriteta; ovaj kult nerada i jednakosti u prilivnosti, kult diktiran od odvratnosti za svaku superiornost, a osobito duhovnu, raširio se je veoma brzo, jer ga je Tolstoj znao nazivati zvučnim imenima spiritualnosti i kršćanstva, ali bez kršćanske sadržine, i zaodjeti

u blistavu genijalnu formu i prikazati ga jezikom, koji je osvojio dušu naroda; ali je zato taj grubi nauk i duboko potresao moralnim temeljima ruskog naroda, kako nam današnjica bjelodano svjedoči. Tolstoizam je doživio slom, jer Tolstoj nije mogao kazati sa Danteom: napisao sam svoja djela, da se o njima ne samo razmatra, nego po njima živi i radi; mi na žalost moramo nakon ovih razmatranja zaključiti, da koliko god se divimo, Tolstoju kao pjesniku, ne možemo slijediti Tolstoja kao učitelja ni u životu ni u radu, ako želimo bolju budućnost sebi i svome hrvatskome narodu.

Dr. Josip Carević